

O’SMIRLIKDAGI JINOYATCHILIKKA MOYILLIK SABABLARI**Karomatova Mahliyo Salomovna**

Buxoro viloyati Vobkent tumani 42-maktab psixologi

Annotatsiya: ushbu maqola orqali muallif o’smirlik davri, uning hususiyatlari, jinoyatchilikka moyillik ko’rinishlari xaqida so’z yuritadi.

Kalit so’zlar: o’smirlik davri, inqiroz, akseliratsiya, empatiya, apatiya.

“Bola shirin- odobi undan shirin “

O’zbek xalq maqoli

Agressiya deganda boshqa shaxsga, odamlar guruhiga yoki hayvonga zarar yetkazuvchi yoki zarar yetkazishni maqsad qilgan har qanday harakat tushuniladi. Agressivlik - bu tajovuzga tayyorlikda ifodalangan shaxsiy xususiyatdir. Demak, tajovuz - bu boshqa obyektga zarar yetkazuvchi muayyan harakatlar majmui; tajovuzkorlik esa tajovuz yo'naltirilgan shaxsning boshqa birovning xatti-harakatlarini tegishli tarzda idrok etish va sharhlashga tayyorligini ta'minlaydi. Bir tomondan, sub'ektning barcha tajovuzkor harakatlari haqiqatan ham shaxsning tajovuzkorligi emas. Boshqa tomondan, odamning tajovuzkorligi har doim ham aniq tajovuzkor harakatlarda o'zini namoyon qilmaydi. Namoyish - tajovuzkorlikning shaxsiy mulk sifatida namoyon bo'lishi emas, balki muayyan xatti-harakatlarda har doim trans-situatsion va vaziyat omillarining murakkab o'zaro ta'siri natijasidir. Agressiv bo'lmagan shaxsning tajovuzkor harakatlarida vaziyat omili bu harakatlarning asosidir. Agressiv shaxsning tajovuzkor harakatlarida ustuvorlik shaxsiy fazilatlarga tegishli. Shu tarzda tajovuz situatsion va shaxsiyat barqaror va beqaror. Vaziyatga oid tajovuzkorlik vaqti-vaqti bilan namoyon bo'ladi, shaxsiy tajovuzkorlik esa buning uchun hamma joyda va har doim qulay sharoitlar yaratilgan joyda xizmat qiluvchi barqaror individual xulq-atvor hususiyatlaridir.

G.V.Burmenskayaning fikricha, shaxsiy xususiyat sifatida tajovuzkorlik shafqatsizlik bilan chambarchas bog'liq bo'lishi mumkin, lekin u bilan mos kelmaydi. Shafqatsizlik har doim qoralangan bo'lsa-da, tajovuzkorlik ko'pincha ijtimoiy jihatdan maqbul shakllarni oladi, masalan, sportda. Harbiylardan ham agressiv harakat talab etiladi. Psixologik hodisa sifatida tajovuzkorlik axloqiy jihatdan neytraldir, chunki u jamiyat tomonidan ma'qullangan va noqonuniy xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. Agressiv odam shafqatsiz bo'lishi mumkin emas, agar uning harakatlarida o'z manfaati uchun azob-uqubat va azob-uqubatlarni keltirib chiqaradigan sabab bo'lmasa. Shafqatsiz odam har doim tajovuzkor bo'ladi. Zo'ravon tajovuzkor xatti-harakatlar harakat shaklida ham, shafqatsiz tajovuzkor xatti-harakatlar shaklida ham emas, balki A.I.Zaxarov ta'kidlaganidek, faqat harakat shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Agressiya zo'ravonlik va namoyon bo'lish shaklida farq qilishi mumkin: dushmanlik va yomon irodani namoyish qilishdan og'zaki haqoratga ("og'zaki tajovuz") va qo'pol jismoniy kuch ishlatishgacha ("jismoniy tajovuz" - o'ziga qaratilgan tajovuz. Har bir insonning o'ziga xos xususiyatlari bor. ma'lum darajadagi tajovuz. Uning yo'qligi passivlik va muvofiqlikka olib keladi. Uning haddan tashqari rivojlanishi qarama-qarshilikka, sheriklik va hamkorlikka qodir bo'lmagan shaxsning butun qiyofasini aniqlay boshlaydi.

Agressiyaning sotsializatsiyasi, A.Enikeevning fikricha, "shaxsning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi jarayonida tajovuzkor xatti-harakatlar ko'nikmalarini egallash va shaxsning tajovuzkor tayyorgarligini rivojlantirish jarayoni va natijasidir".

V.V.ning so'zlariga ko'ra. Koklyuxinning so'zlariga ko'ra, shaxsning tajovuzkorligi uning ijtimoiy faolligi darajasida o'ziga bo'lgan munosabatini himoya qilish usuli bo'lishi mumkin. O'ziga bo'lgan salbiy munosabat, o'zini past baholaganligi, odam tomonidan asotsial tajovuzkor harakatlar sodir etganligi sababli qoplanishi mumkin. Agressiya yordamida o'ziga bo'lgan munosabatini himoya qiladigan odam "teng" asosda o'zaro ta'sir o'tkazishga qodir emas. Buning tushuntirishi uning barqaror shaxsiy pozitsiyasining yo'qligi, o'zining "men"ining "pastligi" ga singib ketishidir.

A.E.Lichkoning fikricha, o'smirlar tajovuzkor xulq-atvorni to'g'ridan-to'g'ri kuchaytirish orqali, shuningdek, tajovuzkor harakatlarni kuzatish orqali o'rganadilar.

Oilaga kelsak, tajovuzkor xulq-atvorga oilaning ahillik darajasi, ota-ona va bola o'rtasidagi yaqinlik, aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati va oilani boshqarish uslubi ta'sir qiladi. Ota-onasi begonalashgan va sovuqqon bo'lgan kuchli oilaviy buzuqlikka ega bo'lgan bolalar tajovuzkor xatti-harakatlarga nisbatan ko'proq moyil bo'ladi.

O'smir tajovuz haqida ma'lumotni tengdoshlari bilan muloqotdan ham oladi. Bolalar boshqa bolalarning xatti-harakatlarini kuzatish orqali o'zlarini tajovuzkor tutishni o'rganadilar. Tengdosh o'yinlari bolalarga tajovuzkor munosabatda bo'lishni o'rganish imkoniyatini beradi (masalan, musht yoki haqorat). A.I. Zaxarovning fikricha, shovqinli o'yinlar – bunda o'smirlar bir-birini itarib qo'yadigan, bir-birini quvib yetadigan, masxara qiladigan, tepadigan va bir-birlariga zarar yetkazishga urinadi – aslida tajovuzkor xulq-atvorni o'rgatishning nisbatan “xavfsiz” usuli bo'lishi mumkin. Biroq, o'ta tajovuzkor bo'lganlar, ehtimol, o'z yosh guruhidagi ko'pchilik tomonidan rad etilishi mumkin. Boshqa tomondan, bu tajovuzkor o'smirlar boshqa tajovuzkor tengdoshlari bilan do'stlashishlari mumkin. Albatta, bu qo'shimcha muammolarni keltirib chiqaradi, chunki tajovuzkor kompaniyada uning a'zolarining tajovuzkorligi o'zaro kuchayadi.

Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarga o'rgatishning asosiy usullaridan biri bu boshqa birovning tajovuzkorligini kuzatishdir. Uyda zo'ravonlikka duch kelgan va o'zlari zo'ravonlik qurboniga aylangan o'smirlar tajovuzkor xatti-harakatlarga moyil. Agressiv ta'limning eng ziddiyatli manbalaridan biri bu ommaviy axborot vositalaridir. Turli xil usullar va usullardan foydalangan holda yillar davomida olib borilgan tadqiqotlardan so'ng, fan hali ham ommaviy axborot vositalarining tajovuzkor xatti-harakatlarga qanchalik ta'sir qilishini aniqlay olmadi. E.V.Zmanovskayaning fikriga ko'ra, o'smirlik davrida o'g'il bolalar ham, qizlar ham tajovuzkor xatti-harakatlarning yuqori va past darajada namoyon bo'ladigan yosh davrlariga ega. Shunday qilib, o'g'il bolalarda tajovuzkorlikning ikkita cho'qqisi borligi aniqlandi: 12 yosh va 14-15 yosh. Qizlar ham ikkita cho'qqini ko'rsatadi: tajovuzkor xatti-harakatlarning eng yuqori darajasi 11 yoshda va 13 yoshda kuzatiladi.

Agressivlik va tajovuzkorlikni farqlash kerak. tajovuz - boshqa ob'ektga zarar yetkazuvchi muayyan harakatlar majmui; tajovuzkorlik esa tajovuz yo'naltirilgan shaxsning boshqa birovning xatti-harakatlarini tegishli tarzda idrok etish va sharhlashga tayyorligini ta'minlaydi. Shaxsning tajovuzkorligi uning ijtimoiy faolligi darajasida o'ziga bo'lgan munosabatini himoya qilish usuli bo'lishi mumkin. O'smirlarning tajovuzkor xatti-harakati, A.I.Zaxarovning fikricha, tengdoshlar oilasi va ommaviy axborot vositalarining ta'siri bilan belgilanadi.

Shunday qilib, tajovuzning barcha asosiy nazariy tushunchalarini ko'rib chiqib, biz ushbu hodisaning quyidagi umumlashtiruvchi ta'rifini ish sifatida qabul qilamiz:

Agressiya - bunday munosabatni istamaydigan boshqa tirik mavjudotni haqorat qilish yoki unga zarar etkazishga qaratilgan xatti-harakatlarning har qanday ko'rinishi. Bu ta'rif tajovuzning his-tuyg'u yoki motiv emas, balki xatti-harakatlar modeli ekanligini ta'kidlaydi. Agressiya ko'pincha g'azab kabi salbiy his-tuyg'ular bilan bog'liq bo'lsa-da; motivlar bilan - zarar etkazish yoki xafa qilish istagi kabi. Albatta, bu omillar tajovuzkor xatti-harakatlarga juda katta ta'sir ko'rsatadi, ammo ularning mavjudligi bunday xatti-harakatlarning asosiy sharti emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 104 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 32 b.
3. Andreyeva G.M. Sotsialnaya psixologiya. Uchebnik dlya visshix uchebnix zavedeniy / G.M. Andreyeva. – 5-ye izd., ispr. i dop. – M.: Aspekt Press, 2003. – 364 s.